

KW arts

1
2022

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

León Ferrari

Inhoud

Woord van de voorzitter	3
Parallel Lives, Parallel Aesthetics <i>Indrukwekkende duo-expositie van Ferrari en Karamustafa - Marja van Osch</i>	4
Indrukken van vrienden <i>Impressies van 'Dwarsverbanden' - David van Bragt en Daan Schram</i>	8
Ana Mendieta, lichaam van de aarde <i>Een nieuwe aanwinst in de collectie - Piet van Bragt</i>	9
Het Van Abbemuseum op Eindhoven Airport <i>Onderzoek naar de erfenis van De Stijl - Jan Verheugt</i>	12
De Theodora Niemeijer Prijs 2021 <i>Het winnende project van Silvia Martes - Lisette Almering</i>	14
In gesprek met een vriend <i>Een interview met Florence Husen - Jan Verheugt</i>	16
De toren van Vladimir Tatlin <i>Over algemene en eigen geschiedenis - Piet van Bragt</i>	18
Ossip Zadkine <i>Twee ontroerende beelden van Zadkine - Hannie Groen</i>	20
Schilderijen van Natasja en Iris Kensmil <i>Werk in de museumcollectie - Jan Verheugt</i>	22
Musomanie en colofon	24

Nu het museum weer open is...

Woord van de voorzitter

Gelukkig zijn de musea weer open, na een onfortuinlijke sluiting net voor de Kerst. Altijd een drukke periode. Heel jammer van die sluiting, want de gang naar ons museum zat er goed in. De collectiepresentatie *Dwarsverbanden* trok al veel bezoekers. Nieuwsgierig gemaakt door mooie kritieken in *Eindhovens Dagblad*, *NRC* en *de Volkskrant*. Ook het tv-programma *Nu te Zien!* bezocht het museum en zond een uitdagende reportage uit. En ook internationaal is er waardering. Het Van Abbemuseum werd namelijk voor deze tentoonstelling genomineerd voor de Art Explora Prijs, ingesteld door een Europese organisatie die musea stimuleert om nieuwe publieksgroepen te bereiken. Uiteindelijk ging de prijs net aan ons museum voorbij. Maar toch. Heel prestigieus. Om trots op te zijn.

Voor de gedwongen sluiting werden de richtlijnen zorgvuldig nageleefd: onderzoek naar de QR-code, check op de identiteit en toezicht in de museumzalen op de onderlinge afstand. Dat gaf de bezoeker een veilig gevoel. En nu het museum weer open is, wil ik benadrukken dat de veiligheid voor jouw gezondheid weer voorop staat. Binnenkort kunnen we de uitbreiding gaan bekijken van de collectiepresentatie *Dwarsverbanden*, speciaal met werk van Nederlandse kunstenaars. De Meulenstein-toren wordt daarvoor speciaal ingericht. We zijn heel benieuwd hoe dat gaat uitpakken. Momenteel werkt de Technische Dienst hard aan de voorbereiding.

De open-dicht-open-dicht-maatregelen belemmerden helaas onze vereniging in haar activiteiten. Zo kon de Kunstsalon in december nog net doorgang vinden. Maar de bijeenkomst voor januari moesten we annuleren. Ook de voor 26 november geplande excursie naar Brussel werd afgelast. Jammer dat we zo de contacten met onze vrienden moesten missen, contacten die belangrijk zijn.

Een van de goede voornemens voor dit jaar is om nieuwe vrienden aan onze vereniging te binden. We gaan met promotoren en museum bekijken hoe we hiervoor de handen ineen kunnen slaan. Ons museum verdient een brede, hechte vriendschaar. In een volgende aflevering hoop ik hierover meer te kunnen zeggen. Maar ieder van ons kan in zijn of haar omgeving met dit voornemen aan de slag. Bezoek de tentoonstellingen met familie of vrienden. Ze zullen zien dat het de moeite waard is. En maak jouw vrienden tot onze vrienden. Succes hiermee dit jaar! ●

Stefan de Bever

Opening soon?
We are happy that our museum is open again, so that we can visit the collection presentation 'Relinking en Delinking' ('Dwarsverbanden') and its expansion with work by Dutch artists, which will start soon in the tower of our museum.

TENTOONSTELLINGSAGENDA MUSEUM (PERIODE 1 MAART - 1 JUNI)

Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

18 september 2021 - 3 april 2022
Dwarsverbinding: Marcel van de Berg en Erwin Thomasse

Deze kunstenaars reflecteren met een nieuw werk op de collectie.

18 september 2021 - 1 juli 2024
Dwarsverbanden, Nieuwe collectiepresentatie

Topstukken, ondergewaardeerde werken en recente aankopen in een opvallend perspectief.

16 oktober 2021 - 27 maart 2022
Eimar Walshe: Cuckquean

In het Oog is een grootschalige afbeelding van een vogel (symbool van seksualiteit) neergelegd.

27 november 2021 - 13 maart 2022
Gülsün Karamustafa & León Ferrari: Parallel Lives, Parallel Aesthetics

Beide kunstenaars reflecteren op veranderingen en conflicten in hun land.

2 april 2022 - 24 juli 2022
A Lasting Truth is change
Wisseltentoonstelling met collectiestukken

9 april 2022 - 9 oktober 2022
Silvia Martes, Public Solitude
Winnaar van de Theodora Niemeijer Prijs 2021

14 april 2022 - 6 juni 2022
Radically Mine 2022
Wie wij zijn: jongeren gaan beeldend aan de slag met actuele thema's

Buiten de muren van het museum

16 oktober 2021 - 1 april 2022
Feel the Vibe II, project Working Trough Conditions/Conditioning Plein voor Eindhoven Airport

Studenten Design Academy reflecteren op de museumcollectie en de lunchhaven

KUNSTSALONS

Iedere tweede zaterdag van de maand om 15.00 uur organiseren we de Kunstsalon in de Studio van het museum. Volg de Nieuwsbrief voor nadere informatie over het doorgaan (i.v.m. corona) en de sprekers.

Beeld voorpagina: León Ferrari
Fragment Jezus op een grillpan
Foto: Marja van Osch

Parallel Lives, Parallel Aesthetics

De samenhang tussen maatschappelijke vraagstukken en artistieke kwaliteit

Van 27 november tot 13 maart van dit jaar staat *Parallel Lives, Parallel Aesthetics* gepland in het Van Abbemuseum. Deze tentoonstelling is een combinatie van de solotentoonstellingen van Gülsün Karamustafa (1946, Istanboel) en León Ferrari (1920-2013, Buenos Aires). In KwArts 2 2021 werden beide kunstenaars reeds geïntroduceerd. Nu gaan we nader in op de kracht van het geëxposeerde werk.

León Ferrari

Zowel het rooms-katholieke geloof als de Argentijnse politiek zijn van belang in het werk van Ferrari. Juist door de priesters die hem op school hebben opgeleid, is hij in gaan zien dat de katholieke leer een volkomen onverdraagzaamheid predikt. Met name de dreigementen met de hel en de uiterst gedetailleerd afgebeelde martelingen zijn hem een doorn in het oog. Ook pausen zijn niet heilig voor hem. Paulus II komt op fotocollages regelmatig voor, geflankeerd door Hitler en de Argentijnse dictator Jorge Videla. De huidige paus Franciscus ontkomt

evenmin aan de kritiek van de kunstenaar. In zijn functie als aartsbisschop in Argentinië heeft Jorge Mario Bergoglio (de geboortenaam van de paus) destijds een tentoonstelling van Ferrari laten sluiten. Volgens hem was er sprake van godslastering.

Niet alleen het rooms-katholieke geloof is debet aan de strijdbaarheid van Ferrari, maar ook het politieke klimaat van Argentinië. Onder generaal Jorge Videla verdwenen zo'n 30.000 tegenstanders van zijn regime. De zoon van Ferrari, Ariel, heeft dit lot ook ondergaan. Nog altijd staan de bijeenkomsten van de dwaze moeders op het Plaza de Mayo in Buenos Aires op ons netvlies gebrand; het is niet verbazingwekkend dat Ferrari zich steeds bijzonder fel tegen het Argentijnse militaire regime heeft verzet.

Een kritisch kunstenaarschap van meer dan 50 jaar

Bij binnenkomst in de eerste zaal zien we het beginwerk van Ferrari: abstract ogende, veelal geschreven en soms onleesbare teksten. Op een later tijdstip in zijn leven gaat hij over naar een meer conceptuele kunst. Naast de vele manuscripten zien we foto's, collages en sculpturen. Altijd met een antiklerikale en politieke lading. Zo is *Hongo nucleaire* (2007) een enorme roze sculptuur van polyurethaanschuim en prikkeldraad. De symboliek ervan verwijst naar het beeld van de paddenstoelwolk die wordt

León Ferrari
Hongo nucleaire
Foto: Marja van Osch

geproduceerd door nucleaire explosies. Ook nu nog is dit dreigende beeld relevant als het er om gaat hoe sommige landen hun macht willen overbrengen.

Een kardinaalrood ingerichte zaal draagt de toepasselijke naam: *Ideeën voor de hel*. Ferrari trekt hier van leer tegen de rooms-katholieke kerk. Het zijn dan ook heftige beelden die hier getoond worden. Zo worden heiligenbeeldjes in een pan gebakken, zien we ze op een tank en worden we ook een jesusbeeldje op een grillpan gewaar. Voor Ferrari is dit zwarte humor waarmee hij de gewelddadige dreigementen van de kerk bespottelijk maakt. Hij maakt hiermee duidelijk dat een geloof op deze ongenadige manier geen gelovigen voor zich mag winnen. Het is overigens niet verwonderlijk dat vele gelovigen zich bij het zien van deze beelden gechoqueerd voelen!

Gülsün Karamustafa

Beide kunstenaars tonen in deze tentoonstelling hun strijdbaarheid en hun afkeer van het politieke klimaat in hun land: allebei hebben ze militaire coups meegemaakt. Het verzet van Karamustafa tegen de ideologische zuiveringen en het nationalisme in Turkije, hebben haar 6 maanden gevangenschap gekost (1971) en 16 jaar lang is haar een paspoort onthouden waardoor ze het land niet meer uit kon. En toch lijkt Gülsün Karamustafa aanmerkelijk milder in haar werk. Zo laten de films en foto's uit haar jeugd warme en vrolijke beelden van Istanboel zien. Ze is opgegroeid in Ankara maar ging graag naar de familie van haar vader die in Istanboel woont. In haar jeugd was dit een bruisende wereldstad, maar de glans is er inmiddels af. Veel mensen zijn van het platteland naar Istanboel verhuisd; er is hierdoor een volkscultuur ontstaan met meer kitsch en melancholie. Karamustafa laat dit met haar werk zien: zachte, aabare enigszins kitscherige wandkleden met heilige afbeeldingen van verschillende culturen, maar ook lachende meisjeshoofden met de overigens cynische titel: *A mask for Each Hour of the day*. Haar beeldtaal is zeer uiteenlopend en voor elk werk anders. Bepaalde video's en video-installaties heeft ze in zwart-wit gemaakt, terwijl de textielcollages en affiches juist heldere sprankelende kleuren hebben. Alsof Karamustafa steeds op zoek is naar het juiste gereedschap om haar gevoelens uit te drukken.

Gülsün Karamustafa
A mask for Each Hour of the day
Foto: Marja van Osch

De scherpe, doch milde blik van een kunstenaar

De sociale en culturele transformatie zien we overal terug in het werk van Karamustafa; ze spant zich in om mensen in een veranderde samenleving nader tot elkaar te brengen. Behalve het thema migratie onderzoekt ze feminisme en gender, maar ook hoe politiek, religie en geschiedenis het dagelijkse leven beïnvloeden in een steeds meer geglobaliseerde wereld. In een politiek beladen, bloedig werk laat ze de gevolgen zien van een neergeslagen 1 mei-viering in 1977: 36 mensen verloren hier

Gülsün Karamustafa
1 mei-viering
Foto: Marja van Osch

León Ferrari
Ideeën voor de hel (fragment)
 Foto: Marja van Osch

hun leven door geweevuur van vermoedelijke handlangers van de regering. Dit werk geeft de woelige en ordeloze periode weer tussen de militaire staatsgrepen van 1971 en 1980. Daarnaast reflecteert Karamustafa met aansprekende beelden op de man-vrouwverhoudingen in een veranderend Turkije. Sterke vrouwen zien we in de video *The City and the Secret Panther Fashion*. Deze video toont een groep vrouwen die, gekleed in sexy kleren met een panterprint en met make-up, in het geheim bij elkaar komen. Alleen in het verborgene kunnen ze zich op deze manier transformeren, want het is in Turkije verboden om dusdanig uitgedost in de openbaarheid te verschijnen. Het zijn dappere vrouwen die de verboden trotseren en de spanningen die dit oproept, worden door Karamustafa knap opgeroepen. In een interview met Vasif Kortun (Istanboel 1958, curator, schrijver en docent) legt ze uit waarom ze in haar werk vaak naar het panterpatroon verwijst. Het is voor haar een 'symbool van vrijheid en flamboyantie': de vrouwen in de video willen even ontsnappen aan hun saaie leven en dat lukt beter in panterprint kleding.

Ook het overdreven machismo van de Turkse maatschappij ontkomt niet aan haar kritiek. In de laatste zaal toont ze grote filmbeelden (zaalbreed) van huilende mannen (ze zijn bedroefd, een van hen is door zijn vrouw verlaten) te tonen. Mannen mogen niet zwak zijn in het huidige Turkije en het is zeker niet gepast dat ze huilen!

Kunst als vertolking van culturele en politieke processen

Zowel de werken van Ferrari als die van Karamustafa getuigen van dezelfde dringende noodzaak om de strijd aan te binden tegen militaire en dictatoriale regimes. Op een sterk beeldende wijze laten ze de gevolgen zien van een verdwenen democratie waarbij hun beider beeldtaal tot nadenken stemt. Ook in Europa zien we immers steeds meer landen met autoritaire regeringen waarbij cultuurkritiek en vrije meningsuiting verdwijnen. In het tentoongestelde werk zien we de voortdurende zoektocht naar een nieuwe kritische beeldtaal en andere uitdruk-

kingsvormen. Om de culturele en politieke processen in hun land bloot te leggen gebruiken beide kunstenaars zeer uiteenlopende media en technieken. Hierbij maken zowel Ferrari als Karamustafa duidelijk wat voor vorm kunst kan aannemen als antwoord op onderdrukking. Hun artistieke beeldtaal doet denken aan de lijfspreuk van Ferrari: 'Kunst moet niet mooi of nieuw zijn, maar efficiënt en verstorend'

Een indrukwekkende combinatie van twee solotentoonstellingen

Hoewel afkomstig uit Argentinië en Turkije nodigt het werk van beide kunstenaars uit tot een kritische reflectie op onze eigen situatie in Europa. Hun kunst heeft de kracht om maatschappelijk relevante vraagstukken te benoemen en daarmee uit te stijgen boven de eigen individualiteit. De kritiek van Karamustafa is minder luid en provocerend dan die van Ferrari, maar ze toont zich moedig en daadkrachtig in haar werk. De tentoonstelling laat ons de verbanden zien tussen de historische achtergrond en de politiek-maatschappelijke situatie in hun beider landen: ze zijn voortdurend in dialoog. Al met al een imponerende expositie van twee kunstenaars met een internationale betekenis! ●

Marja van Osch

Parallel Lives, Parallel Aesthetics

This exhibition is scheduled to take place in the Van Abbemuseum from November 27 to March 13 of this year. This exhibition is a combination of the solo exhibitions of Gülsün Karamustafa (1946, Istanbul) and León Ferrari (1920-2013, Buenos Aires). Both artists were already introduced in KwArts 2021. Now we take a closer look at the power of the exhibited work.

Indrukken van vrienden

Twee persoonlijke impressies van 'Dwarsverbanden'

Een verborgen dwarsverband

Piet Mondriaan,
Compositie XIV, 1913
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Bij *Compositie XIV* (1913) van Piet Mondriaan en *De Zaaier* van Constant Permeke (1935) voel ik een speciale onderlinge verbondenheid: eenzelfde kleur, een achter stijl en richting verborgen verband in uitdrukking. Ik heb geen eruditie in kunst en ik kies op interesse, intuïtief. Het gaat daarbij ook om kleur en uitdrukking, een eigen accent, en minder om een kunststroming.

Zo toont de compositie van Mondriaan het zoeken naar nieuwe wegen. Voor mij een interessante stijl met gebogen lijnen en ingesloten vakken, vergelijkbaar met eerdere werken met bomen en met stillevens. Het is abstracter dan zijn eerdere werk. Het gaat mij echter vooral om het evenwicht en het zoeken. Lang geleden was ik in Winterswijk, waar hij woonde in zijn jeugd. Ik heb daar een steengroeve bezocht en foto's genomen van de al verlaten groeve met een steen met daarop door mij gedrapeerde voorwerpen. Daar waren dezelfde aardse kleuren als in dit werk, een kleurenpalet dat mij aantrekt.

Ook werd ik getroffen door *De Zaaier* van Permeke, iemand die zijn eigen gang ging. Hier zien we dezelfde aardse kleuren. Die komen ook terug in andere schilderijen, uit die tijd voor de naderende tweede wereldoorlog. Die kleuren, de verbondenheid en de onafhankelijke ziel, los van stijl, dat trekt mij aan. ●

Daan Schram

Rechts:
Steengroeve Winterswijk
Foto: Daan Schram

Een pareltje...

White man got no dreaming,
2008
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Jeanne Verheugt

Na enige tegenslag - verkeersinfarct in de verre omtrek - een dag later toch de Lichtstad bereikt met als bestemming het Van Abbemuseum. Wat is Eindhoven toch een leuke en bruisende stad geworden, vergeleken met de zwart-wit herinneringen van 30 jaar geleden! Bij het museum staan alle deuren al open: het is Dutch Design Week en ik voeg me in de stroom kunstliefhebbers. Bij de oudbouw van het museum staat echter een kordate dame die me terugwijst: zonder een polsbandje met het juiste design kom ik daar niet in. Maar ze vertrouwt me toe dat ik eigenlijk weinig mis... Dat hoor ik graag en dus snel door naar de collectietentoonstelling *Dwarsverbanden*. Hier is het zoeken naar pareltjes en verrassingen. Dit pareltje tref ik aan in een mooi gestileerde zaal met in het midden een houten, omhoog draaiende toren van Babel. De perspectieflijnen keren hierbij terug in het glazen plafond en de schaduwen op de vloer geven een uitvergroting in het platte vlak. Een krachtig werk dat alleen op de juiste manier tot zijn recht komt. ●

David van Bragt

Ana Mendieta, lichaam van de aarde

Een nieuwe aanwinst in de collectie

Mijn kunst is de manier waarop ik de banden herstel die mij met het universum verbinden. Het is een terugkeer naar de moederlijke bron.

Ana Mendieta

Onlangs kocht ons museum een foto van de Cubaans-Amerikaanse kunstenares Ana Mendieta (1948-1985). Vanaf 2 april is dit werk te zien op de tentoonstelling: 'A Lasting Truth is Change' waarin de transformatie van onze relatie met landschap en aarde centraal staat, zowel in ecologische als culturele zin. In dit artikel wordt ingegaan op het leven en werk van Mendieta. Meer over die tentoonstelling in de volgende KwArts.

Land Art (of landschapskunst) is in het dicht bevolkte Nederland voor iedereen buiten het museum te bewonderen. Gratis en voor niets! Men moet er alleen de moeite voor nemen er naar toe te reizen. Ga dus naar de Groene Kathedraal van Marinus Boezem die hij volgens de plattegrond van de kathedraal van Reims in Almere-Oosterwold laat groeien. En in Emmen

Ana Mendieta
Atabey (Esculturas Rupestres)
[Mother of the Waters (rupestrian Sculptures)]
Collectie Van Abbemuseum

waar al vijftig jaar na Sonsbeek 1971 de *Broken Circle and Spiral Hill* van Robert Smithson geduldig op bezoekers wacht. In deze werken schemert iets door van de denkwereld van de kunstenares Ana Mendieta. Ook zij wil in haar werk een transformatie scheppen van de relatie tussen aarde en landschap. En dan niet alleen van uit ecologisch oogpunt, maar ook cultureel. Het van Abbemuseum kocht van haar een werk aan voor de collectie. Het is een zwart-wit foto met als titel *Atabey (Esculturas Rupestres) [Mother of the Waters (rupestrian Sculptures)]*. In 1981 kerfde zij een aantal levensgrote vrouwenfiguren in de zachte kalkstenen rotsen bij Parque Escaleras de Jaruco in Cuba. Soms missen de vrouwenfiguren ledematen, soms zijn enkele vormen zoals de borsten en vulva geabstraheerd. Degene die deze vormen onverwacht en zonder voorkennis ziet, moet instinctief denken aan pre-koloniale kunst en inheemse culturen.

Ana Mendieta nam in 1961 op twaalfjarige leeftijd, samen met haar twee jaar oudere zus Raquelin, deel aan een asielprogramma van de Amerikaanse regering. Het was erop gericht om na de Cubaanse Revolutie adolescenten te laten ontsnappen aan het onderdrukkende Castro-regime. De in Cuba politiek actieve ouders en de jongere broer bleven achter. Pas in 1966 kon Ana met hen herenigd worden toen zij ook naar de Verenigde Staten emigreerden. Ana en haar zus werden bij aankomst in Iowa opgevangen in weeshuizen en pleeggezinnen. Later, als zij werkt als kunstenares, blijkt dat haar persoonlijke en professionele ontwikkeling in hoge mate bepaald werd door de versmelting van Caribische en Amerikaanse waarden en de pijnlijke ervaring van haar verbanning. Zij bleef zich altijd als kunstenaar in ballingschap beschouwen. Al snel na haar afstuderen aan de universiteit van Iowa besloot zij te stoppen met schilderen. Haar leven krijgt nu een nomadisch karakter en veel van haar werk op dat moment stond in het teken van een verlangen om terug te keren naar Cuba. 'Mijn verkenning door mijn kunst van de relatie tussen mijzelf en de natuur is een duidelijk resultaat geweest van het feit dat ik tijdens mijn adolescentie van mijn vaderland was verscheurd. (...) Het is een manier om mijn wortels terug te vinden en één te worden met de natuur'.

Al tijdens haar studie maakte zij kennis met vroege op performance gebaseerde werken en zocht zij voorzichtig haar weg in de conceptuele en lichaamsgerichte praktijk van de jaren zestig en zeventig. Sculpturen van haar uit de jaren tachtig bestaan dan uit fragiele materialen van aarde. De kunst van Ana Mendieta vindt duidelijk zijn oorsprong in de natuur en het lichaam. Samen met haar gemengde afkomst oefende dat grote invloed op haar identiteit en vrouwelijkheid. Haar aarde-lichaamswerken die we zien in de *Siluetas Series* (silhouettenreeks), waarbij zij haar eigen lichaam als sjabloon gebruikt, laten een samensmelting zien van conceptualisme, proces, performance, lichaam, feminisme en landschapskunst. 'Ik heb mezelf in de elementen gestort die mij hebben voortgebracht, waarbij ik de aarde als mijn canvas en mijn ziel als mijn gereedschap heb gebruikt.' De 'Siluetas' waren voor haar een terugkeer naar een metaforische baarmoeder en haar geboorteland Cuba. Zij wilde hiermee hartstochtelijk graag een verbinding leggen met een breder collec-

Ana Mendieta
Siluetas Series 1

Ana Mendieta
Siluetas Series 2

tief gedragen, menselijk erfgoed. De verschillende lagen van individuele en sociale geschiedenis wilde zij ontdekken en de daardoorheen sluimerende etnische, culturele en maatschappelijke gendervooroordelen om daarmee het zelfbewustzijn en begrip van de complexiteit van de samenleving te bevorderen. 'Ik voer een dialoog tussen het landschap en het vrouwelijk lichaam, gebaseerd op mijn eigen silhouet. Ik geloof dat dit een direct gevolg is van het feit dat ik tijdens mijn adolescentie van mijn thuisland Cuba ben verscheurd. Ik word overweldigd door het gevoel uit de baarmoeder (natuur) te zijn geworpen. Mijn kunst is de manier waarop ik de banden herstel die mij met het universum verbinden. Het is een terugkeer naar de moederlijke bron. Door mijn aardelichaam sculpturen word ik één met de aarde. Ik word een verlengstuk van de natuur en de natuur wordt een verlengstuk van mijn lichaam. Deze obsessieve daad van het opnieuw bevestigen van mijn banden

met de aarde is in feite het reactiveren van eerdere overtuigingen in een alomtegenwoordige vrouwelijke kracht' (citaat in K.Horsfield e.a., *Ana Mendieta: Fuego de Tierra*, 1988).

Vooraf bij etnische en culturele minderheden in de jaren zeventig ziet men dat het accent in de kunst naar de inhoud verschuift. Musea zijn voor hen vooral een platform voor politieke en maatschappelijke debatten. Hun werk had voor hen een universele betekenis die zich verder uitstrekte dan hun eigen culturele achtergrond. Feministisch georiënteerde kunstenaars maakten een bewuste keuze. Hun invloed op de kunstwereld in de Verenigde Staten was enorm in het begin van de jaren zeventig en was een van de belangrijkste vernieuwende krachten binnen de hedendaagse kunst. Zij veroorzaakten een doorbraak in het idee dat vrouwelijke kunst niet evenwaardig is aan die van de man. Nieuwe ideeën creëerden ook andere vormen van kunst. Het schilderen was voor velen een gepasseerd station en nieuwe media zoals video, environments en performance pasten meer in hun belevingswereld. Behalve het gebruik van nieuwe materialen en media hadden zij grote invloed op de intellectuele structuren van de kunstwereld. Zij waren niet geïnteresseerd in esthetische aspecten, maar stelden de maatschappelijke positie van vrouwen voorop. Hun kunstwerk was een 'betekenisdrager' en volgens de ideeën van de Franse filosoof Jacques Derrida moest men niet de esthetische effecten maar het maatschappelijk effect laten prevaleren.

Ana Mendieta
Siluetas Series 3

Het is belangrijk te beseffen dat de aankoop van een werk van Ana Mendieta past binnen het verzamelbeleid van het Van Abbemuseum, omdat het zich plaatst binnen referentievelden als koloniale verbanden, ecologie en thema's als gender, queerness en feminisme.

Ana Mendieta overleed op zesendertigjarige leeftijd na een val in New York uit het raam van de vierendertigste verdieping van het appartement van haar echtgenoot de beeldhouwer Carl Andre. Buurtbewoners hoorden een hevige ruzie waarna het fatale ongeval plaatsvond. Na de arrestatie en beschuldiging van moord werd Andre uiteindelijk vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Critici spreken wel het vermoeden uit dat deze tragedie het werk van Ana Mendieta geholpen heeft om internationaal meer waardering te krijgen. ●

Piet van Bragt

Body of the earth

Recently, our museum bought a photo of the Cuban American artist Ana Mendieta that fits well in the collection. This artist made sculptures that establish a connection between nature and landscape on the one hand and the female body on the other.

Het Van Abbemuseum op Eindhoven Airport

Onderzoek naar de erfenis van De Stijl

Samenwerking museum en luchthaven

Buiten zijn eigen muren presenteert het Van Abbemuseum zich bij het Van der Valk Hotel, DOMUSDELA en Eindhoven Airport met een (wisselend) deel van zijn collectie. In de tweede editie van de samenwerking tussen Eindhoven Airport en het museum laten beide instellingen reizigers iets zien van kunst, ontwerp en technologie, het DNA van Eindhoven. Momenteel presenteren ze op de luchthaven het project *Working Through Conditions / Conditioning*. Daarin verkennen tweedejaars masterstudenten Social Design aan de Design Academy Eindhoven (DAE) de nalatenschap van De Stijl, de kunstbeweging die bijdroeg aan de vormgeving en ontwikkeling van de Nederlandse ontwerpstyl. Geïnspireerd op deze beweging onderzoeken drie installaties, in vitrines op het plein voor Eindhoven Airport, hoe kunstwerken, luchthavens en nationale iconografie burgerschap vormgeven.

Working Through Conditions / Conditioning

The student collective 'Hokjesdenkers' investigated a set design by Mondriaan, a representative of the 'De Stijl' art movement. Their installation shows how messy the rear of the neat-looking decor must have looked. The collective regards De Stijl with its primary colors and straight lines as an expression of the (unsubtle) Dutch pigeonholed mentality.

Onderdeel project *Working Through Conditions / Conditioning*
Installatie De Stijl van studentencollectief Hokjesdenkers
Foto's Damian Cehlarik

Nieuwe manier van kijken

De drie installaties reflecteren zowel op objecten uit de collectie van het museum als op kenmerken van het ontwerp van de luchthaven. Ze bieden bezoekers een nieuwe manier voor het kijken en voor het voortbewegen door de luchthaven. De installaties zijn het resultaat van een reeks workshops, bijeenkomsten en lezingen die in de aanloop naar de opening plaatsvonden bij de DAE en het museum. De tweede editie werd gerealiseerd door de studentencollectieven Hokjesdenkers, Percolate Collective, en re_move.

Hokjesdenken

In een van de vitrines is een reproductie te zien van het decorontwerp van Mondriaan dat hij in 1926 voor het toneelstuk *l'Éphémère est éternel* (Het vluchtige is eeuwig) van zijn vriend Michel Seuphor ontwierp zoals we dat ook kennen van de huidige collectiepresentatie *Dwarsverbanden*. Weinig bekend is dat de altijd onzichtbare achterzijde van het decor een soort houtje-touwtjeconstructie kende, een samenstel van latten en latjes dat het decor overeind hield. Het decor lijkt geordend en degelijk, maar achter de schermen is het een grote chaos. De samensteller, het collectief Hokjesdenkers, vraagt zich voorts af in hoeverre de esthetische stijfheid van De Stijl met haar primaire kleuren en rechte lijnen nog steeds model staat voor het 'hokjesdenken' in de Nederlandse samenleving. En nodigt ons uit na te denken wat die ongenueanceerde mentaliteit in stand houdt. ●

Jan Verheugt

weebers vastgoed advocaten

Focus en Samenspel

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliëntele rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

Verandering écht realiseren in uw organisatie?

boer&croon

Management Solutions
Interim Management | Executive Search

Neem contact op met:
i.frings@boercroon.nl

KUNST IN OEDENRODE 30 jaar

50 KUNSTWERKEN
5 PROJECTEN

ARCHITECTUUR
AUDIOVISUEEL
TECHNOLOGIE
FILM
BEELDEND

LANGS EEN HISTORISCH
WANDELPAD VAN 25 KM

WANDELEN IN HET DOMMELDAL

In 30 jaar heeft Kunststichting Sint-Oedenrode een schitterend wandelpad gerealiseerd langs en om de Dommel, in de 'achtertuin' van Van Abbe. Kijk op: <https://www.bezoekmeerijstad.nl/routes-overzicht/3799715621/kunstroutes-sint-oedenrode>

Kunststichting Sint-Oedenrode
is recent overgegaan in:

KunstStichting
Meerijstad

Rond door recht Lucas Lenglet, 2011

Omheining en blootstelling

Project van Silvia Martes, winnaar Theodora Niemeijer Prijs

Tussen april en oktober 2022 toont filmer en fotograaf Silvia Martes haar project *Public Solitude in Het Oog*, de ovale buitenruimte van het Van Abbemuseum. Uitgaande van de Covid-19 periode onderzoekt ze het conflict tussen omheining en blootstelling in de vorm van een glazen huis. Voor haar projectvoorstel ontving zij in september 2021 de Theodora Niemeijer Prijs, een stimuleringsprijs voor beginnende vrouwelijke beeldende kunstenaars. We bekijken *Public Solitude* nader.

Silvia Martes
Foto: Koos Breukel

Het project

Silvia Martes laat haar project gedurende zes maanden verlopen in verschillende fasen. Eerst bouwt ze een filmset met daarin een glazen huis. Het constructie- en productieontwerp krijgen alle aandacht. We volgen haar vanaf de eerste tot aan de laatste schroef. Zo maakt zij performatief onderdeel uit van haar eigen videowerk. Dat houdt in dat zij door geënceneerde handelingen haar publiek zintuigelijk prikkelt. Langzaam en zorgvuldig bouwt Silvia het glazen huis. Intussen rijst de vraag hoe straks privacy te vinden in zo'n woning met merendeels ramen. Omheining door *Het Oog* en blootstelling door het glazen huis botsen hier.

Als het huis er eenmaal staat, filmt ze om de vier weken diverse acteurs die het publiek volledig zullen negeren. Hoofdpersoon is Mildred, een jonge

vrouw in quarantaine tijdens het informatietijdperk. Deze opnames vormen vervolgens een korte film genaamd *Public Solitude*.

Lukt het Mildred om zich natuurlijk te gedragen ondanks het feit dat ze nauwkeurig wordt geobserveerd? Martes roept gevoelens op en wil zien wat er gaat gebeuren. Ze focust op de tegenstelling tussen presentatie van onszelf online - blootgesteld - en ons individuele - omheinde - leven thuis. De Russische acteur en theatermaker Konstantin Stanislavski noemde een dergelijke situatie 'openbare eenzaamheid', alsof je 'alleen in het openbaar' bent.

We ontdekken in het project van Martes direct parallellen. Ook wij voelen ons dagelijks 'bespied'; hoe privé is je leven wanneer derden bijna al je bewegingen kunnen volgen? Supervisie lijkt onontkoombaar: 'Big Brother is watching you...' En vervolgens: hoe jezelf presenteren op sociale media of thuis? Wanneer en waar zijn wij echt onszelf? Bovendien, al ziet iedereen je, toch ligt eenzaamheid op de loer.

Over de winnaar

Silvia Martes (1985) studeerde in 2013 af aan de Gerrit Rietveld Academie (Bachelor Fine Arts, Audiovisual) en werkte als 'artist in resident' bij de Rijksakademie van beeldende kunsten (2019-2021). Opvallend is haar krachtige visuele taal en originele manier van storytelling. Haar films worden ingedeeld bij het sciencefictiongenre. De films leverden Martes in 2021 niet alleen de Theodora Niemeijer Prijs op, maar ook een nominatie voor de Prix de Rome Beeldende Kunst, de oudste prijs in Nederland voor beeldend kunstenaars jonger dan veertig jaar. De nominatie betrof een film vol gelaagde verhalen en droge humor over waar het misgaat met de mensheid. Bovendien hield Martes vorig najaar een eerste solotentoonstelling - ook een film - in De Pont Museum, Tilburg. Opnieuw draaide het om een grimmig toekomstvisioen voorzien van maatschappijkritiek.

Haar werkwijze

Silvia doorbreekt de hegemonie van het beeld en creëert nieuwe verhalen. Ze benadrukt expliciet dat vrouwen kunnen bouwen, leidinggeven aan projecten, ook zij als 'vrouw van kleur'. Martes maakt haar films zoals een schilder zijn schilderij opbouwt in lagen. Tekst, decor, montage, geluid, kortom: alle facetten wegen voor haar even zwaar. Haar decors hebben felle kleuren of zachte pasteltinten, of ze zijn minimalistisch zwart-wit passend bij haar huidige wereldbeeld. Er zijn geluidslagen meestal via voice-overs ook wel in combinatie met bestaande audio. Acteurs zijn belangrijk, maar niet noodzakelijk professionals. Voor Martes telt persoonlijke uitstraling; vaak acteert ze zelf.

Het verhaal ontstaat tijdens de bouw van een set. Haar verhalen komen voort uit autobiografische ervaringen of zijn geïnspireerd door collectief menselijk gedrag. Gelijktijdig zijn ze losgekoppeld van de werkelijkheid en ongrijpbaar. Het maakproces en de films zijn niet lineair, maar voor verschillende interpretaties vatbaar.

Silvia Martes hoopt uiteraard dat het museumpubliek gedurende de loop van haar project *Public Solitude* in *Het Oog* de verschillende fasen met belangstelling zal volgen.

De Niemeijerprijs

Uit het juryrapport van de Niemeijerprijs blijkt dat men 'onder de indruk is van haar observaties met betrekking tot vormen van isolatie en omgang met sociale media tijdens de pandemie. Het project is gelaagd. Martes wil *Het Oog* omvormen tot een bewoonbaar theaterdecor waarin ze thema's als isolatie, eenzaamheid en toezicht kan onderzoeken. Het narratief is interessant en wekt nieuwsgierigheid op over hoe het verhaal van de hoofdpersoon zich gaat ontwikkelen.' Namens de museumvrienden feliciteren wij haar alsnog met deze prijs en kijken uit naar haar project. ●

Lisette Almering

Silvia met de ontvangen prijs
Foto: Ilse van Loon

Public Solitude

Sylvia Martes, photographer and filmmaker, received the Theodora Niemeijer Prize 2021 for her project 'Public Solitude'. In 'Het Oog', the outdoor space of our museum, she builds a glass house like a theatre set and starts filming. Indoor space becomes outdoor space; there is hardly any privacy for the actor(s). That's how she investigates themes as isolation, loneliness and supervision.

In gesprek met een vriend

Florence Husen

Zij studeerde aan de Gerrit Rietveld Academie, Textiel Vormgeving, behaalde haar eerste graad in Tekenen/Handvaardigheid aan de Academie in Tilburg, doceerde o.a. aan SintLucas in Boxtel en was extern assessor en jurylid Jacques de Leeuw Prijs op de Academie voor Beeldende Vorming in Tilburg, gaf les aan diverse Centra voor Kunsteducatie, is auteur van een tijdschrift voor kunstenaarsmaterialen en bovendien nog actief als kunstenaar. En dan had ze ook nog een druk privéleven. 'Drie levens in één leven', zoals ze zelf zegt. Onlangs trad zij toe tot de werkgroep Kunstsalon. Reden om eens kennis met haar te maken.

Wat is belangrijk voor je kunstenaarschap?

Ik werd geboren in Marrakech, in Marokko waar mijn vader als mijningenieur werkte. Hij overleed toen ik nog heel jong was. Daardoor verhuisden wij naar Nederland, naar Doorn op de Utrechtse Heuvelrug. Maar met Marokko heb ik altijd een speciale band gehouden. Toen ik jaren later, als kunststudente, ernaar terugkeerde om het graf van mijn vader te bezoeken, en opnieuw voet op Afrikaanse bodem zette, kwamen direct weer de klanken, de kleuren en de geuren en smaken, multi sensorisch terug, en natuurlijk het licht, de warmte bij mij binnen, alsof er in mijn hoofd allerlei luikjes opengingen. Overrompend. Dat maakte diepe indruk op mij. Die ontvankelijkheid, dat is de basis van mijn kunstenaarschap.

Hoe kijk jij terug op je kunstdocentschap?

Ik heb het altijd fijn gevonden om als kunstdocent en mentor met jonge mensen om te gaan, naast hen te staan en hun worsteling te zien om hun droom te realiseren. Ze worden niet

altijd goed begrepen binnen het onderwijssysteem. Het huidige competentiegerichte onderwijs draagt daar niet aan bij. Ik volg nog steeds bepaalde oud-studenten en zij vragen mij ook nog vaak om advies. Trots ben ik op oud-studenten als Jop Vissers Vorstenbosch, Niek Hendrix, Esmee Seebregts, Marie-Louise Wasiela, Tim Breukers, Marleen Hartjes, Nico Thöne, Hugo Tieleman. Ik mis het doceren.

Wat betekent het Van Abbemuseum?

In Amsterdam woonde ik tijdens mijn studie in een kraakpand, schuin tegenover het Stedelijk Museum. Er was in dat huis geen verwarming. Daardoor was ik veel in het museum, vooral in de verwarmde bibliotheek. Het museum werd zo mijn tweede huis. Vanuit mijn opleiding bezochten we regelmatig het Van Abbemuseum. De tentoonstellingen van Rudi Fuchs stonden hoog aangeschreven. Toen ik daarna in het zuiden ging wonen, bleef ik in het Van Abbe komen, ook met studenten en cursisten. En weer voelde een museum voor mij als een tweede thuis. Het was daarom heel vanzelfsprekend vriend van het museum te worden, toen men mij, als kunstenaar, hiervoor benaderde. ●

Jan Verheugt

YouTube: De kleur van jonge honden en oude meesters

Florence Husen bij fragment van *Models* Marlene Dumas Collectie Van Abbemuseum Foto: Jan Verheugt

Conversation with a friend
As a child, student, teacher, artist and also as a friend, Florence often visited the Van Abbemuseum. So often that it felt like a second home to her.

DHVM verstaat de vastgoedkunst

De grootste onafhankelijke vastgoedbeheerder en trotse partner van de Vrienden Van Abbemuseum.

D H V M
VASTGOED MANAGEMENT

Onafhankelijk de grootste
www.dhvm.eu

A Lasting Truth is Change

Verwacht: wisseltentoonstelling met collectiestukken

Tijdens de coronacrisis waren geluiden te horen dat deze crisis een aantal feilen van ons systeem bloot legt. Vanuit dat besef is behoefte aan verandering ontstaan. Kunst kan hieraan een bijdrage leveren door thema's als emancipatie, gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid te verkennen. Conservator Yolande Zola Zoli van der Heide wijdt hieraan met *A Lasting Truth Is Change* haar eerste grootschalige tentoonstelling bij het Van Abbemuseum.

Urgente thema's

In de oudbouw onderzoeken zo'n 80 kunstwerken uit de museumcollectie een paar van die urgente thema's. Wat ontbreekt er in de verhalen rondom de kunstwerken in de collectie? Welke werken zijn afwezig in het verhaal van moderne kunst? Wat zijn de voorwaarden voor het opnemen van werken die in het verleden structureel werden buitengesloten?

Vernieuwend

Deze experimentele tentoonstelling doorbreekt met een speelse vormgeving standaard ideeën over de presentatie van kunst. Kinderen zijn van harte welkom en krijgen een leidende rol. Schakel je verwachtingspatronen uit en ervaar de tentoonstelling zo onbevooroordeeld mogelijk!

de bever
architecten

Vladimir Tatlin, de Toren als autobiografie

Een beschouwing over algemene en eigen geschiedenis

"Deze woorden zijn zo enorm aanschouwelijk dat je de situatie niet alleen hoort, maar ook ziet. Doordat hij dit element aan het leven weet te ontlelen, spant de dichter de kroon in de weergave van de werkelijkheid."

Kanttekening in een oud Grieks handschrift

Den färdiga modellen. 1920. Tatlin (med pipa i handen) talar med en av sina vänner, en sönman.
The finished model, 1920. Tatlin (with pipe in hand) talking to one of his friends, a sonman.
Готовый модель наготовлена. 1920. (Татлин с трубкой в руке беседует со своим другом-сыном).

Algemene geschiedenis en autobiografie

Geschiedenis kenmerkt zich door een reeks gebeurtenissen en handelingen die zich in chronologische volgorde verklaren. Maar gebeurtenissen en handelingen zijn ook de basis voor verhalen. In concreto, onze geschiedenis wordt bepaald door verhalen die voor ieder mens in bepaalde mate een gelijksoortige inhoud bevatten, of verhalen die sterk persoonlijk gekleurd zijn. Interessant is het onderzoek van de literatuurwetenschapper Solange Leibovici. Zij spreekt in dit geval van narrativiteit, de wetenschap die orde en samenhang aanbrengt in de verhalen die de historie ons aanreikt. In haar recente artikel *Over de narrativiteit en fictionalisering in de (auto)biografische ruimte*, zegt zij dat het gemeenschappelijke van biografische en autobiografische verhalen is dat zij verhalen ensceneren over mensen. In de biografische ruimte vermengen deze processen zich met feitelijke gegevens en ervaringen waardoor een afgebakend verhaal ontstaat. Deze autobiografische omgeving is niet constant. Door opnieuw het verleden vorm te geven treden bewust en onbewust veranderingen op, die tevens ook anticiperen op de toekomst.

Kunst als vorm van zingeving

In het postmodernisme werd de oorlog verklaard aan de hand van de 'grote verhalen', waardoor een grote verschuiving zichtbaar werd tussen geschiedschrijving, literatuur en psychologie. De maatschappelijke positie die wij innemen, en

de traditie waaruit wij putten, bepalen niet meer ons gehele gedrag. Door de snelle ontwikkelingen in de samenleving en de wetenschap wordt de balans verstoord tussen ons en onze sociale omgeving, wat angst, twijfel en onzekerheid kan opleveren. Het levenspad wordt een existentiële zoektocht naar een identiteit die constant moet worden bijgesteld. Vaste richtlijnen ontbreken. Spel en experiment zijn middelen om het eigen 'zelf' weer te realiseren. Hiervoor kan men theatrale vormen gebruiken zoals *Het Monument voor de IIIde Internationale* dat in 1920 door Vladimir Tatlin werd ontworpen. Met dit monument, een toren, wilde hij weer zingeving creëren voor hem en zijn persoonlijke plaats in de tijd.

De Toren van Tatlin

In 1969 opende Ir. J. Leering de tentoonstelling: *Reconstructies en Documentatie*. In deze tentoonstelling wilde hij een beeld schetsen van de Russische kunstenaar Vladimir Tatlin. Maar omdat Rusland geen werken wilde uitlenen moest hij zijn doelstellingen bijstellen. In combinatie met foto's en documenten probeerde hij een zo goed mogelijk tijdsbeeld te

Michael Rakowitz
White man got no dreaming, 2008
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Jeanne Verheugt

creëren. De tentoonstelling moest zich hierdoor onder andere beperken tot de reconstructie van de toren die Tatlin in 1920 voor de 'IIIde Internationale' ontwierp. Met de combinatie met de catalogus wilde hij een zo goed mogelijk beeld van die tijd schetsen. De toren die Tatlin ontwierp bleek daarin een persoonlijk statement van de kunstenaar en een metafoor voor zijn eigen geschiedenis.

De Toren van Tatlin geactualiseerd

In de collectietentoonstelling *Dwarsverbanden* kan men dit biografische element als een onderstroom zien. Een typerend voorbeeld hiervan is de reconstructie van de Toren van Tatlin door de Amerikaanse kunstenaar Michael Rakowitz. In zijn reconstructie gebruikt hij afvalmateriaal uit de arme wijken van de stad Sydney, waarbij hij assistentie kreeg van een aantal Aboriginals. De reconstructie van het imposante bouwwerk met behulp van gerecyclede materialen krijgt hier een nieuwe persoonlijke betekenis. Daarmee plaatst hij het werk opnieuw in de actualiteit van nu. Ook Tatlin beschouwde het materiaal dat hij wilde gebruiken voor de Toren als drager van de inhoudelijke betekenis. Hij wilde hiermee een signaal afgeven over de toenmalige politieke situatie en ideeën. Want de Russische Revolutionairen probeerden namelijk niet alleen het politieke en maatschappelijke landschap te hervormen, maar er ook een nieuwe inhoud aan te geven. De dynamische vormgeving en de logica in de constructie, die gebaseerd is op de eigenschappen van het materiaal, vertellen volgens Tatlin het verhaal of de revolutie zich tot Rusland zal beperken of zich uiteindelijk wereldwijd zal verspreiden. Dit ontwerpsysteem bleek zowel voor de kunst als voor de Revolutie essentieel, waardoor de Toren een metafoor kon worden voor zijn gedachten over de Revolutie.

En nu, in de collectietentoonstelling *Dwarsverbanden*, is de van afvalmaterialen gereconstrueerde Toren opnieuw een metafoor voor de wijze waarop wij onze wereld vertellen hoe wij in onze maatschappij de wereld vervuilen en uitputten, met verspilling van materiaal en energie tot gevolg. De Toren symboliseert voor Rakowitz een toekomstbeeld en vertelt daarmee over de mogelijk sombere geschiedenis die wij zullen schrijven. ●

Piet van Bragt

The tower as an autobiography

The tower that Tatlin designed as a monument to the III Communist International is part of general history, but it is also part of Tatlin's personal history. The tower that Rakowitz built after Tatlin's example will also make history as a metaphor for how humanity deals with the world in a wasteful way. This is how art and history are interconnected.

Ossip Zadkine

Beelden van verstild en verwoestend lijden

Dit artikel behandelt twee beelden van Ossip Zadkine waarbij hij het lijden verbeeldt van één mens en van een hele stad.

Sint Sebastiaan

Als een poortwachter staat de boomlange *Saint Sébastien* aan het begin van de tentoonstelling *Dwarsverbanden* in het Van Abbemuseum. Hij werd in 1929 uit een boom van kersenhout gehouwen door de Frans-Joodse beeldhouwer Ossip Zadkine (1888-1967).

Zadkine, geboren in Wit-Rusland, vestigde zich in 1909 in Parijs waar hij als beeldhouwer in 1911 zijn eerste expositie had. Hij zag zichzelf als een Frans staatsburger. Zijn Joodse identiteit had hij diep weggestopt in zijn bewustzijn. Zijn beide ouders waren in 1917 omgekomen bij pogroms tijdens de Bolsjewistische revolutie.

Zadkine ging vrijwel altijd uit van de menselijke gestalte. Hij werkte het liefst met hout en ontwaarde in de ruwe stronk al het onderwerp dat hij naar de oppervlakte wilde halen.

Het twee en halve meter hoge beeld van Sint Sebastiaan laat een mager mannenlichaam zien. Zijn ribben zijn zichtbaar en zijn droeve hoofd hangt op zijn borst. De vertakking, boven aan de boomstam, gebruikte Zadkine om het hoofd en de opgeheven linkerarm te onderscheiden. Beide zijn, net boven het hoofd, recht afgezaagd. Van pijlen of wonden is geen sprake.

Maar kijk nog eens op de rug van het beeld, waar zijn rechterarm tegen zijn lichaam ligt, daar is zijn hand zichtbaar, berustend, weerloos. Sebastianus' lijden is stil en sober gesuggereerd.

Sint Sebastiaan, gestorven in 288 in Milaan, beschermheilige van o.a. soldaten, jagers, steenhouders, hielp christenen die vervolgd werden. Als soldaat zou hij wonderen hebben verricht. Hij viel in ongenade, toen de keizer ontdekte dat hij christen was. Soldaten arresteerden hem en doorzeeften hem met pijlen op het Marsveld. Volgens een ander verhaal werd hij naakt aan een boom gebonden.

Al sinds de 7e eeuw, wordt hij vanwege zijn pijlen, aangeropen tegen de pest. Immers, in psalm 91 staat: *"U hebt niets te duchten: noch de verschrikkingen van de nacht, noch de pijl die vliegt overdag"*. De pijl werd zinnebeeld van de ziekte die, naar men geloofde, door engelen of door God zelf, op de mensen werd afgestuurd.

De verwoeste stad...

Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, vluchtte Zadkine naar de Verenigde Staten, waar hij zijn eerste doorboorde figuren maakte, zoals bij *De terugkeer van de verloren zoon* (1950) te zien is: op de plaats van het hart is een opening gemaakt. Eenmaal terug in het bevrijde Parijs bleek veel werk uit zijn atelier verdwenen of verwoest.

De reis die hij na daarna maakte langs gebombardeerde steden zoals Le Havre, Warschau, Londen en Rotterdam, maakt diepe indruk op hem. Over zijn aankomst in 1946 op het station in Rotterdam schreef hij: *"Plassen vuil, groenachtig water, wisselen af met vlakten waar kwaadaardige naamloze kruiden zich plooiden in de wind, een verbijsterende film over de morgen na de ramp, die mijn eigen nood had doen vergeten. Een zwart geblakerde en opengescheurde kerk rees daar omhoog als de kies van een voorhistorisch dier, uitgespuwd door een vulkaan. Wat ik zag zou me niet meer met rust laten"*.

Een oorlogsmonument voor Rotterdam

Zadkine staat naast zijn houten beelden ook bekend om zijn grote figuratieve bronzen. Het beroemdste voorbeeld is ongetwijfeld: *De verwoeste stad*, het oorlogsmonument dat Zadkine voor Rotterdam maakte. Het zes en een halve meter hoge bronzen beeld geldt als sculpturale tegenhanger van Picasso's schilderij *Guernica*. Het beeld is een menselijke gedaante en

Ossip Zadkine
Saint Sébastien
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Jeanne Verheugt

Ossip Zadkine
De verwoeste stad
Foto: Museum Beelden aan Zee

belichaamt de stad in het uur van haar verwoesting. Haar doorboorde lichaam is een grote wond- een symbool van het vernietigde hart van de stad. De mond opent zich in een kreet van angst en pijn. Als in een wanhopig afwerende klacht worden de armen ten hemel geheven.

Sinds 13 Mei 1953 staat *De verwoeste stad* op de Leuvehaven in Rotterdam. In de volksmond is het beeld genoemd: Jan Gat. Het hart was uit de stad en zou nooit meer terugkeren. De naam van Ossip Zadkine werd voor elke Rotterdammer een begrip. De schreeuw van Rotterdam doet recht aan het diepe verdriet en de ontredde woede, maar ook aan gevoelde woede en verzet.

Meer dan 20 jaar later werd pas aan iedereen duidelijk wie de anonieme opdrachtgever en schenker van het beeld was: het warenhuis de Bijenkorf. In 1978 werd een plaquette geplaatst in de sokkel, met daarop de woorden *'Het verlies blijft voor altijd'*. De vele omgekomen Joodse medewerkers van het warenhuis werden ermee herdacht, evenals de Rotterdamse Joodse slachtoffers van de Holocaust.

Zadkine had de locatie aan de Leuvehaven zelf gekozen. Voor hem was het essentieel dat het beeld zich zou aftekenen tegen de hemel. Tot het eind van zijn leven bezocht hij zijn werk een keer per jaar. Niet ver daarvandaan staat de Grote of Sint-Laurenskerk, herrezen uit haar as, die waakt als een beschermheilige over de stad. ●

Hannie Groen

Ossip Zadkine
This article discusses two sculptures by Ossip Zadkine depicting the suffering of one person and of one entire city.

Schilderijen van Natasja en Iris Kensmil

Twee zussen: dezelfde gedrevenheid, andere 'focus'

In november werd aan beeldend kunstenaar Natasja Kensmil (1973) de prestigieuze staatsprijs voor de kunsten toegekend. Haar zus Iris Kensmil (1970), eveneens een begenadigd kunstenaar, richtte in 2019 tijdens de Biënnale van Venetië een deel van het Rietveldpaviljoen in. Wie zijn deze kunstenaars? Wat voor werk maken ze? En wat maakt hun werk zo bijzonder?

De Johannes Vermeer Prijs

"Wat ik zo bijzonder vind, is de manier waarop Natasja Kensmil laat zien dat in de geschiedenis en schilderkunst bepaalde aspecten niet de aandacht hebben gekregen die nodig is. Zij durft scherp en genuanceerd het hele verhaal te vertellen. Haar werk geeft diepgang en is van grote toegevoegde waarde aan onze schilderkunst, een zeer terechte winnaar van de Johannes Vermeer Prijs." Zo sprak voormalig minister Van Engelshoven bij de uitreiking van deze staatsprijs over het werk van Natasja Kensmil (1973). Deze in 2008 ingestelde prijs, met een geldbedrag van 100.000 euro, beperkt zich overigens niet tot de schilderkunst maar kan aan kunstenaars uit alle kunst disciplines worden toegekend. Dat maakt het eerbetoon dan ook zo bijzonder. In haar rapport noemt de jury Natasja Kensmil een 'schilder die een klassiek medium met grote kundigheid weet in te zetten, en die met haar schilderijen tegelijkertijd scherp aansluit op de huidige tijdsgeest'. De jury roemt de uitzonderlijke manier waarop zij erfgoed becommentarieert en met de actualiteit verbindt.

De Wederdoper Jan van Leiden

Ons museum heeft drie schilderijen van Natasja in zijn collectie waaronder een portret uit 2016 van Jan van Leiden (1509-1536), prediker en leider van de wederdopers in Münster. Aan dit schilderij ligt een oude, grafische prent van Heinrich Aldegrever uit 1536 ten grondslag die Natasja op haar persoonlijke, schilderkunstige manier bewerkte. Zo laat zij slangen, symbool voor ketterij, uit zijn ogen kronkelen. Verder voegde ze in haar schilderij een kerktoren toe, waarschijnlijk van de Sint-Lambertuskerk in Münster. In een ijzeren kooi, bevestigd aan die toren, werd na een brute executie het lichaam van Jan van Leiden gehangen, als afschrikwekkend voorbeeld voor zijn aanhangers. Aan de bovenkant van het schilderij zijn nog vaag de woorden te zien: "IOHAN VA LEIDEN EY KONINK DER WEDERDOPER THO MONSTER WAERHAFTICH COTER 1" Ons museum kocht dit kunstwerk naar aanleiding van de expositie *Positions #3* waarin Natasja een beeldverslag toonde van haar onderzoek naar de wederdopers. Op indringende wijze vraagt zij zich af of het hier alleen maar om religie ging of dat er misschien sprake was van opkomend nationalisme, territoriumdrang of een vorm van machtsmisbruik.

1) Jan van Leiden, een koning van de wederdopers te Munster, naar de werkelijkheid afgebeeld.

Natasja Kensmil
Jan van Leiden
Collectie Van Abbemuseum
verworven met steun van
Stichting Promotors
Foto: Peter Cox

Iris Kensmil

Iris Kensmil (1970), de oudere zus van Natasja, maakte de afgelopen decennia een flinke, artistieke ontwikkeling door. Aanvankelijk schilderde zij abstract werk, met kleuren en teksten. In 2004 begon ze met het maken van werk over 'zwart zelfbewustzijn' en de zwarte emancipatiestrijd, zoals de Amerikaanse burgerrechtenbeweging. Zij maakte portretten van spraakmakende personen die zich hebben ingezet voor de zwarte emancipatie. Daarvoor grijpt ze echter niet terug op de periode van de slavernij. Haar olieverfschilderijen, tekeningen en installaties worden gerekend tot de Black Art-beweging.

Biënnale van Venetië 2019

In 2019 richtte Iris samen met Remy Jungerman het Nederlandse paviljoen in Venetië in. Zij vulde twee wanden met grote portretten van zwarte vrouwen van onder meer de journalist en activist Claudia Jones, feministisch sciencefictionschrijfster Octavia Butler, anti-kolonialistische schrijfster en surrealist Suzanne Césaire en communist en strijder voor Surinaamse onafhankelijkheid Hermina Huiswoud. Deze vrouwen spannen zich in om de wereld inclusiever te maken. Hun geschiedenis met wie Iris deels de achtergrond deelde, is volgens haar onderbelicht.

Angela Davis

Het Van Abbemuseum beschikt over diverse door Iris geschilderde portretten van zwarte personen waaronder een portret van Angela Davis (1944), nu te zien in de huidige collectiepresentatie. Davis is een bekende activist, feministische filosoof en auteur, een boegbeeld van het zwarte feminisme. Op het schilderij trekt haar indrukwekkende haardos meteen alle aandacht. Dat Afrokapsel was typerend voor Angela Davis. Destijds nam ze afstand van gangbare kapsels van Tamla-Motown zangeressen die opvielen met hun ontkrulde haren. Zo benadrukt Iris het autonome en authentieke van deze zwarte voorvechtster. Iris beeldt Davis af als iemand die onverschrokken is en bijdraagt aan de mondigheid van mensen van kleur.

Twee bijzondere kunstenaars

Natasja is net als haar zus Iris Kensmil van Surinaamse afkomst. Beiden werken ze als kunstenaar in Amsterdam. In tegenstelling tot het werk van Natasja gaat de aandacht van Iris niet uit naar het culturele erfgoed en onze vaderlandse geschiedenis, maar naar het heden en de recente geschiedenis van de zwarte (internationale) gemeenschap. Beiden maken aansprekend werk waarmee zij in de schijnwerpers staan en waarvoor ze werden geëerd, de een met een belangwekkende staatsprijs en de ander met een expositie tijdens een gerenommeerde biënnale. Goed dat het Van Abbemuseum beide kunstenaars met zijn aankoopbeleid volgt. ●

Jan Verheugt

Two sisters, same passion, different 'goal'

Natasja and Iris Kensmil, two sisters, same drive, different focus: one focused on heritage and national history, the other on the recent past and the black (international) community; both recently honored and both represented in the museum collection.

Iris Kensmil
Angela Davis #2
Collectie Van Abbemuseum
verworven met steun van
Mondriaanfonds
Foto: Peter Cox

Kleintjes worden groot

De Wert is er. Ook bij uitbreiding.

De groeifase van je onderneming. Een mooi moment, maar ook tijd om belangrijke keuzes te maken voor je verdere succes. Neem je personeel aan? Hoe regel je de contracten? Hoeveel kun je investeren in uitbreiding? De Wert maakt het inzichtelijk.

Al sinds 1959 ondersteunen wij ondernemers en particulieren met accountancy, fiscaal-juridische en administratieve diensten.

Met De Wert ben je zeker van je zaak.

Meer info: www.dewert.nl

DE WERT
ACCOUNTANTS & BELASTINGADVISEURS

MUSOMANIE | FRANK BIERKENZ

Wil je graag reageren op een van de artikelen, zelf een bijdrage leveren aan ons blad of een recensie verzorgen over een van de exposities, laat het ons weten:
redactie@vriendenvanabbe.nl

Wil je adverteren in ons blad?
Bespreek met ons de mogelijkheden:
info@vriendenvanabbe.nl

KwArts

Colofon

KwArts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum.

Kwartaalblad, aflevering nr. 98

Vrienden
Van Abbemuseum

Leden van bestuur

Stefan de Bever (voorzitter),
Rita Bosch (secretaris), Joost van Dijk
(penningmeester), Karin Overdijk en
Jan Verheugt

Redactie KwArts

Lisette Almering, Piet van Bragt,
Hannie Groen, Els Grootemaat,
Marja van Osch en Jan Verheugt
(eindredacteur)

Verder werkten mee:
Stefan de Bever, Frank Bierkenz,
David van Bragt en Daan Schram

e-mail redactie

redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak

Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie

Van den Bichelaar, Koos Breukel,
Damian Cehlarik, Peter Cox,
Ilse van Loon, Marja van Osch,
Daan Schram, Jan Verheugt en
Jeanne Verheugt

Bureau Vereniging VVA

Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 040-2381032

e-mail: info@vriendenvanabbe.nl

Alle redactiebijdragen zijn na publicatie
ook te lezen via de website van de
vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden

Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v.
schoolvakanties). Overige dagen
bereikbaar via voicemail of e-mail.

Instagram

[vriendenvanabbemuseum](https://www.instagram.com/vriendenvanabbemuseum)

Blog

[vriendenverenigingvanabbemuseum.
blogspot.com](http://vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com)

Drukker

MULTI CLICK BV

De modernste en duurzaamste
drukker van Nederland

Van Abbemuseum

Stratumsedijk 2, 5611 ND Eindhoven
Postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000
www.vanabbemuseum.nl

E-mail

info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum

Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur